

УКРАЇНСЬКА РОДИНА ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ АРХЕТИП ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛАРИСИ КОСАЧ

Людмила Ващенко,

учителька вищої категорії, старша учителька української мови і літератури Красноградського ліцею №1 ім. О. І. Копиленка Красноградської міської ради Харківської області (м. Красноград, Україна)

У статті висвітлено основні аспекти формування і становлення особистості Лариси Косач у родині засобами народної педагогіки.

Ключові слова: *родина, національний архетип, виховання, Леся Українка.*

The article highlights the main aspects of the formation of Larisa Kosach's personality in the family by means of folk pedagogy.

Key words: *family, national archetype, upbringing, Lesya Ukrainka.*

У другій половині XIX століття на всій території України існувало декілька інтелігентних родин, де панувало українське слово і дітей виховували в душі рідної культури. Велика сім'я Косачів належала до цієї невеличкої громади лише завдяки Ользі Петрівні Драгомановій (Олені Пчілці). У драгомановській родині в Гадячі завжди були в пошані і мова й рідна пісня. Вони мали вирішальний вплив на Олену Пчілку, а через неї і на її доньку Лесю. Недарма вона сама казала про це: «У дітей мені хотілось перелити свою душу й думи, із певністю мушу сказати, що мені це вдалося. Чи стали б Леся й Михась українськими літерато-рами, коли б не я? Може б, стали... Від батька вони не могли б навіть навчитися української мови, бо він нею не вмів говорити... Власне, я «наважила» й завше окружала дітей такими обставинами, щоб українська мова була їм найближчою, щоб вони змалку пізнали її якнайбільше. Життя посеред волинського люду сприяло тому» [5, с.76].

З появи на світ і до пансіону в Києві Олена Пчілка жила в обіймах українсько-народної стихії. Драгоманови, не дуже великі пани, не заводили надмірних розкошів. Доглядала й виховувала малечу рідна мати з допомогою няньки – звичайної сільської бабусі.

«Народна стихія, – згадувала Лесина мати, – се було наше природне оточення з найменших літ. Українська мова і українська етнографія були нашою природною течією. А полтавська людність в ті часи зберігала, звичайно, всі українські особливості значно краще, ніж тепер». «Багато особливостей у мові, співах, убранні, в побуті, що їх тепер треба шукати в книжках, – були тоді живі, свіжі. Щодо пісень українських, то не знаю, чи ще в якому домі панському співалось їх так багато, як у нашому. Найчастіше лунали вони, як приходили «тижнівки». Це були дівчата й молодіці, що восени приходили по черзі «в двір» і співали проміж ділом, таки «в горницях», де плутались і ми, діти. Одна скінчить, друга починає. Тиждень відбудуть одні, на другий приходять інші. І знову хоч цілий збірник записав би етнограф! Я до сеї пори знаю безліч тих гадяцьких пісень. Між ними багато таких, що вже тепер їх не співають. Плутаєшся, було, поміж пряхами, а пісні лунають без кінця: «Ой мати моя та жаліслива, / Оддала ж ти мене у чужу сторону... / Отак тягнуться-пливуть пісні за нитками, нитки за пісними. А вже як згадають прялі, що котра товаришка хутко йтиме заміж, ото ж-то їй приспівують усяких! Коли співають сироті, то се вже такі смутні, що хоч я й мала, а готова заплакати з жалю» [3, с. 129].

Казки й легенди – то була справжня народна белетристика, тільки не писана й не друкована. Довгими осінньо-зимовими вечорами переказувалось їх безліч. І ніхто не вважав того за вигадку, вірили, що таке справді було.

Свій материнський обов'язок Олена Пчілка вбачала у закладанні основ дитячих знань і вмінь, у наданні перших уроків любові, праці, відповідальності, честі, порядності.

Знання і постійне самовдосконалення дали змогу забезпечити початкову освіту дітеї власними зусиллями. Від природи маючи неабиякі педагогічні здібності, Олена ставилася до дітей, як до рівних собі, поєднуючи материнську любов з вимогливою принциповістю. Олена Пчілка досконало і майстерно володіла рідною мовою, була чудовим оповідачем, вміла малювати, грала на фортепіано, співала, гарно танцювала, мала акторські здібності, взагалі була творчо обдарованою особистістю. Ці риси мати намагалася передати своїм дітям, виховуючи їх власним прикладом.

Родину Олена Пчілка вважала тим життєдайним осередком, в якому формуються національні почуття, закладається підґрунтя національної свідомості і

самосвідомості. Олена Пчілка спеціально возила дітей до волинських сіл, аби вони могли поспілкуватися рідною мовою з селянськими дітьми, часто подорожувала з ними Україною, щоб вони краще пізнали її природу і побут, послушали народні пісні, перекази, легенди, побачили обряди. Всіх дітей мати прилучила до збирання фольклору.

Олена Пчілка віддавала перевагу українському середовищу. Вона зуміла прищепити дітям виняткове чуття рідної мови і святу шану до неї, але, як мудра мати, добре розуміла, що виховати дітей свідомими українцями не можна, якщо не підняти їх до рівня європейської освіченості, не навчити іноземних мов, не ознайомити зі здобутками світової культури, оскільки національний та загальнолюдський ідеали мають бути взаємопов'язано обумовленими. Олена Пчілка довела, що успіхів у вивченні іноземних мов можна досягти лише тоді, коли рідна мова пустить глибоке коріння в духовну природу дитини.

За свідченням сучасників, діти Косачів, хоч і не відвідували школи, все ж були ерудованими, вільно почувалися у будь-якій сфері науки, досконало володіли як рідною, так і іноземними мовами, знаннями з літератури. Незважаючи на те, що дітей вчили дома читати, писати українською мовою, у гімназії, куди вони вступали до старших класів, за знання мови мали найкращі оцінки, часто навіть випереджали своїх ровесників.

Одним з ефективних педагогічних прийомів, що забезпечує поглиблення знань, Олена Пчілка вважала залучення дітей до літературної творчості. Поступово, терпляче допомагала вона їм у перших літературних спробах, завжди була першим критиком і порадиником. Завдяки старанням Олени Пчілки в літературу увійшли троє старших її дітей – Михайло Обачний, Леся Українка, Олеся Зірка.

Олена Пчілка була надзвичайно уважною до нахилів та уподобань дітей, завжди підтримувала виявлені ними інтереси до музики, живопису, літератури тощо.

У будинку Олени Пчілки панував дух свободи, розуміння потреб дитини, вільного вибору занять і творчості, оскільки все це слугувало її самовиявленню, збагаченню і всебічному розвитку. Олена Пчілка постійно заохочувала їх до трудової діяльності. Праця завжди поєднувалася з грою та творчістю і розумілася як норма людського існування, як трудовий внесок у благополуччя і достаток всієї родини. Діти вчилися

усвідомлювати, що кожен залежить від праці багатьох людей, у праці вони збагачуються, розвиваються, утверджуються, мають неабияку можливість одержати естетичну насолоду. У дітей була вихована глибока свідомість того, що навчання – це також щоденна, систематична, наполеглива праця. Сформовані ще в дитинстві навички самостійної роботи, працьовитість, відповідальність допомогли дітям Косачів упродовж усього життя розширювати кругозір, стати високоосвіченими людьми.

Старші Драгоманови були обоє досить релігійні, і дітей своїх, доки малі були, виховували в тому ж дусі. *«Та коли діти, підростаючи, втрачали віру й світорозуміння дитячих літ і здобували інші погляди, то наші тато й мама ніколи не сперечались, я не знаю ні одного разу, щоб вони сперечалися з татом або з мамою за їх релігійні погляди»*. Ніколи діти не дозволяли собі якоїсь грубої вихватки чи глузування з того powodu. Тут була поспільна воля й повага: *«Ти собі думай, як хочеш, як тобі каже твій розум і сумління, та не насилуй і моєї душі»*. Така поспільна обережність, пошана лишилися на увесь вік [4, с. 76].

Петро Антонович мав завжди велику охоту до читання і просто таки виключно гарну пам'ять. У чернігівській гімназії його учителем словесності був Леонід Глібов, і батько завжди дуже тепло з великою симпатією і пошаною згадував його, дуже любив його байки, силу їх знав напам'ять і гарно декламував їх дітям.

Лесю, ще зовсім маленьку, навчив проказуючи, – бо вона не вмiла ще читати, – байку Глібова «Куц та билина», і вона дуже гарно та чуло її декламувала. До сліз проймала її декламація закінчення цієї байки «Ох, куцику, я на чужині...».

Закінчивши дуже гарно гімназію, Петро Антонович вступив до Петербурзького університету на математичний факультет, але через рік перейшов на юридичний, тоді переїхав до Києва і вступив до Київського університету теж на юридичний факультет, на якому проходив науку дуже успішно, гарно закінчив його.

Бувши в Києві в університеті, Петро Антонович познайомився, а далі й заприятелював і подружився з київськими українцями, тоді молодими, як і він, М. П. Драгомановим, В. Б. Антоновичем, П. Г. Житецьким, К. П. Михальчуком, О. І. Левицьким, М. В. Лисенком, М. П. Старицьким, В. А. Беренштамом та іншими. З того часу і

до кінця свого життя Петро Антонович вважав українські справи своїми справами, цікавими, важливими й рідними. Був чи не найактивнішим у всіх відношеннях членом Старої громади, ретельним членом «Редакції», тобто редакційної колегії «Киевской старины», давав кошти на українські справи.

Зо всіх шістьох дітей Леся найбільше була подібна до Петра Антоновича і вродою і вдачею. Щодо вроди, то й по батькових фото з молодих літ видно, і з розповідей матері, тіток і дядька виходило, що в Лесі такі самі риси обличчя, барва очей і волосся, як у батька, так само середній зріст, така ж постать, така сама тендітність. Удачею ж вони обоє однаково були лагідні та добрі безмежно, однаково обоє бували здатні скипіти страшенно, коли їх дійняти чимсь особливо для них дошкульним. Обоє були надзвичайно стримані, терплячі та витривалі, з виключною силою волі. Обоє мали напрочуд гарну пам'ять.

Була в Петра Антоновича й Лесі ще одна спільна, надзвичайно цінна риса: вони високо цінували людську гідність у всякої людини, хоч би у наймолодшої дитини, і завжди поводитися так, щоб не образити, не принижувати тої гідності..

В одному Леся й батько були несхожі одно на другого: батько був вище середнього здатний до математики і любив її, зате ж був нездатний до вивчення мов. Леся ж була виключно здатна до мов і, як вона сама казала, абсолютно нездатна до математики і не мала до неї жодної охоти. Далі 4-х арифметичних дій ніколи нічого не вчила з математики і не хотіла вчити, уперто твердячи, що то понад її здатності і все одно нічого вона не вивчить.

«Коли народилася Леся, то мати наша ослабла на тяжку анемію і мусила серйозно лікуватися, не могла доглядати сама своїх двох малих дітей (синові Михайлові було 1,5 роки), а найгірше, не могла сама годувати Лесю. Батько взяв відпустку спеціально для того, щоб доглянути Лесю, бо боявся, що інакше вона загине. Взався пильно виконувати всі лікарські приписи і врешті осягнув того, що Леся не лише залишилася жити, а зовсім одужала та поправилася», –згадує О. Косач-Кривенюк [7, с. 205].

Петро Антонович дітей дуже любив і був ідеально дбайливий, уважний та добрий до всіх, але усе своє життя він особливо був ніжний до Лесі, може тому, що вона була хвора, а може й тому, що він мав властивість скоро і влучно складати ціну кожній людині, отже, певне багато раніш за інших, навіть за матір, склав ту високу ціну Лесі, якої вона була варта.

Петро Антонович був дуже начитаною людиною, хоч в перекладах, але добре знав світову літературу, незгірше знав і українську, бо давню знав ще змолоду, за новішою ж слідкував, читаючи все, що тільки виходило друком. Звичайно, що й Лесине писання він знав ще в рукописах. З російських письменників чи не найулюбленішим його письменником був Салтиков-Щедрін. З Пушкіна знав напам'ять всі казки, «Руслана і Людмилу» та багато віршів і часто декламував їх.

Петро Антонович співчував Лесі і так само ніколи не жалував нічого, ні сили, ні коштів, – аби їй догодити, аби їй нічого не бракувало. Завжди дуже журився тим, що, не дивлячись на все бажання й намагання, не може дати Лесі здоров'я.

Петро Антонович й змолоду не дуже то любив їздити, під старість же з появленням хороб зовсім не любив подорожей, однак йому так хотілося побачитися з Лесею, що зовсім, уже зовсім хворий, за 4 місяці до смерті, він перемиг свою неохоту до подорожування і поїхав до Лесі в Ялту. Їхати йому було важко, Ялта йому зовсім не сподобалася, але він був дуже радий, що побачився з Лесею. Може передчував, що бачився з нею, своїм найдорожчої ціни скарбом, востаннє...

Література

1. Бабишкін О. У мандрівку століть: Слово про Лесю Українку. – К., 1971. 272 с.
2. Бажан М. Дочка України // Бажан М. Твори: У 4 т. К., 1975. Т. 4.
3. Білецький О. Леся Українка та її твори // Вибрані твори Лесі Українки. К., 1937.
4. Гончар О. Наша Леся // Гончар О. Письменницькі роздуми. К., 1980.
5. Козуля О. Дочка Прометея : [Постать Лесі Українки в історії України] // Козуля О. Жінки в історії України. К., 1993. С. 84-89.
6. Косач-Кривинюк О. Леся Українка : хронологія життя і творчості. Нью-Йорк: 1970. 926 с.
7. Костенко А. Леся Українка: Художньо-документальна біографія. 2-е вид., із змінами і доповн. К.: Дніпро, 1985. 393 с.
8. Мороз М. Літопис життя і творчості Лесі Українки. К.: Наукова думка, 1992. 631 с.
9. Українка Леся. Вибране: Для середнього та старшого шкільного віку / Упоряд. Л. Мірошниченко. К.: Школа, 2003. 367с.
10. Українка Леся. Документи і матеріали. К.: Наукова думка, 1971.